

Гордана Петковић Лаковић
Торонто, Онтарио, Канада

СВЕТ ЈЕ ВАШ ДА ГА ИСТРАЖИТЕ, ОТАЦБИНА ЈЕ ВАША ДА ЈЕ НЕ ЗАБОРАВИТЕ

Почетак сваке године, а сада их је већ 27, враћа ми мисли на дане када смо направили једну од највећих животних одлука: одлуку да напустимо отаџбину.

Тешко ми је да објасним зашто и даље имам исту кнедлу у грлу коју сам осетила оног кишног дана када сам отворила коверту која *живој* значи – са одобреном исељеничком визом. Уместо, како би се очекивало, да ме испуни усхићење, да ми се заврти у глави од среће, да од узбуђења не могу да дишем, испунила ме је туга. Одједном ми је било јасно да ћу напустити људе које волим и град који познајем као свој џеп.

Тих месеци пре одласка не слушам музику. Кнедла ми је у грлу и тешко ми је да говорим. Схватам да за собом остављам себе, онакву каква више никада и нигде нећу бити. Тада нисам знала да ћу трагати за одговором на питање *ко сам ја* и да га до данашњих дана нећу наћи. Не могу да будем она иста особа која се родила у Београду, имала велику породицу и безбрижно детињство, веровала у будућност и градила снове окружена лепотама своје отаџбине, нити могу да будем ово што сам данас, те сам тако постала – нешто између. Моја срце је остало у отаџбини, а кораци су ме одвели далеко од ње. Никада цела на једном месту.

Сестро, пиши кад стигнеш

Посматрам родбину и пријатеље. Честитају на успеху. Неки искрено срећни, а млађи помало завиде не због тога што у рукама имамо излазну карту већ стога што је они нису добили. Неке од њих можда више нећу видети. Неки ће ми недостајати више него што сам икада могла да замислим. Проплазе ми кроз главу неиспуњени снови и филм који се није одиграо: шта би било кад би било. Паралелно са мојим филмом тече филм моје мајке, којој смо рекли да одлазимо *само док ово лудило не њрође* и да се брзо враћамо. Бићемо целој породици кориснији *шамо* него *овде* – кажем не бих ли је утешила. Знам да није веровала, али је одглумила за оскара. Филм *Сесџро, њиши кад сџијнеш*, у коме се опраштам са братом кога седам година нећу видети, и даље се врти.

Кренули смо путем следећи пример многих који су деведесетих одлазили, али не и путем без повратка. Почетком сваке године, и након пуних 27, питам се да ли би нам било боље да смо остали *шамо* или је боље што смо дошли *овде*, ма где *овде* да је. И да ли смо икада престали да живимо *шамо* и почели да живимо *овде*? Или смо остали делом *шамо*, а делом *овде* и, као на некој клацкалици, чекамо која ће страна да превагне па да се једном заувек одлучимо. Свесни смо да више не припадамо *шамо*, а још увек ни *овде*, а истовремено припадамо и *овде* и *шамо*.

А како је вама *шамо*? Да ли сте срећни или сањате као некад ја о *овде*? Питате ли се како је нама? Да ли смо срећни *овде* или чезнемо за *шамо*? Из ове перспективе рекло би се и да и не, и добро и лоше, ни добро ни лоше.

Живот прве генерације миграната је за већину тежак, другој је, пак, много лакше. Али прва генерација! За свог живота *овде* још нисам срела ни једног јединог потпуно срећног мигранта. Сви су на неки свој начин тужни. Можда зато што су непотпуни. Човек је потпун само онда кад има своје вољене уз себе. Искуство показује да људи одла-

зе у иностранство у бољи и сигурнији живот, али духовно живе много горе.

Са друге стране, много је несрећних и *шамо*. Тужно је када сване дан у ком глад надјача љубав према домовини. Кад промаја дува кроз новчаник и отвори кућна врата, кроз која излазиш са пасошем претвореним у карту у једном правцу. Када схватиш да не желиш да ти деца одрастају у *црној руйи* која гута своје људе. Када је патриотизам нешто за чим ћеш плакати кад одеш. Или се можда варам?

Има ли међу отишлима оних који су схватили ко су тек када су почели да живе у окружењу других народа и језика? Колики део њиховог идентитета чини национална, а колики припадност завичају?

Оно што доминира међу Србима, ма где да су на Земљином шару, јесте то што нису јединствен народ и што не престају да се деле на Србе Босанце, Србе Херцеговце, крајишке Србе, Србе Крајишнике, Србе Славонце, војвођанске Србе, црногорске Србе, прекодринске Србе, Србе у дијаспори (на, не дај, Боже, расејане Србе) итд. Ниједан други народ то не чини осим нас, што само наводи на закључак да још увек нисмо схватили разлику између националне припадности и држављанства, али ни између националне припадности и *завичајности*. Нација се чува тако што је јединствена, а не подељена. Где год да живе, Срби јесу ЈЕДАН те исти народ. Сви крварили и сви волели ИСТУ земљу: и они који су и разних разлога, па и политичких, одлазили, и они који су остајали.

А где нас највише има? Овом приликом се не позивам на податке о привремено расељеним, исељеним и протераним Србима, већ ћу изнети само неке податке о држављанима Републике Србије. Грађани Србије највише одлазе у Аустрију, а најдуже се на раду у иностранству задржавају у Француској, Швајцарској и Немачкој, податак је који су у заједничком саопштењу 2019. објавили Републички завод за статистику и Дунавски транснационални програм. Према незваничним

Зашто смо отишли

подацима, изузетим из истраживања РЗС-а и Дунавског транснационалног програма, настао је и онај чувени виц:

„Који су највећи српски градови?

Беч у Европи и Чикаго у Америци, јер тамо живи по милион Срба.“

Овome се данас може додати и Торонто у Канади.

Да ли је време да се дијаспори посвети већа пажња? Да ли постоји разлика између нас *овде* и нас *тамо*? Шта је то што би могло да нас веже, да нас не раздваја и отуђује, посебно данас, када је свет као на длану а границе само на папиру?

Према незваничним подацима, српска дијаспора је у проштеклих осам година у Србију унела више од 25 милијарди евра, али не као званичну инвестицију већ као помоћ родбини. Због високих банковних провизија, паре из иностранства у Србију најчешће стижу у џеповима, ковертама, преко пријатеља, возача аутобуса итд. те би се, због непостојећих банковних трансакција, укупан износ *инвестиција* могао помножити са пет. Како нико није сматрао за сходно да донесе план за јачање веза с дијаспором, трећа генерација српских миграната, односно млади рођени ван Србије неће више имати родбину у Србији којој шаљу новац.

Шта ово значи за Србију?

Докле смо отишли

Није важно да ли смо *тамо* или *овде*, ми смо једно те исто све док сложено градимо пруге и мостове који нас повезују. Најлепши и најдрагоценији мостови које сам видела и тамо и овде грађени су од истог материјала: културне баштине српског народа. По њима је златним словима исписана историја о заједничким и личним достигнућима у којој се нико не одриче својих корена. **Одлазак из земље не значи напуштање домовине.**

Колико је домовина у срцу, не зависи од тога где човек живи, већ колико је спреман да јој пружи.

У овом зборнику, трећем по реду под кровним називом *Зашићо смо оћишили*, доминирају посвећеност домовини и професији, бризи о баштини и појединцу, а књига се завршава новом рубриком *Да ли сће знали*, у којој овом приликом подсећамо на канадску планину *Путник*, названу по српском војводи; на ловца на благо чији је живот као створен за блокбастер, Србина познатог под именом *Блек Мајк*; на борце за људска права *Елизабет Ператовић* и *Роја Ператовића* и на Србина по коме је назван кратер на Месецу, *Милутина Миланковића*.

Ово је, као и претходне две књиге, подједнако зборник дијаспоре и зборник матице. Подсетимо се чиме смо се руководили кроз претходне две публикације:

Право је свакој човека да исћрича своју ћричу. На њејовој је савесћии, али и на умећу и знању, хоће ли се ћиа ћрича ћоклојийћии са чињеницама о месћу, времену и људима. Прирећивач, са друће сћране, има обавезу да сваком дозволи да исћрича своју ћричу. Тако се најбоље ћоказује не само зашићо смо оћишили, нећо докле смо оћишили, докле смо сћийћии на ћућу ћомирења.

Понекад и ћонеће се од лажних новинских вестии раћају мийћови – ни њих се ћоједини аућйори овој зборника не одричу, и заћйо ћиреба јасно одвојийћии исћйорију, ћовесћии и доћаћаје од аућйорској вићења јућословенске ћрошлосћии и јућословенске ћраћедије. Идеја ћирећивача је да ћриче о ћоме зашићо смо оћишили ћосћану сведоци једној времена, једне фазе исћйорије срсћкој народа, а не само усмене исћйовесћии чувара и бранилаца срсћке башићине и њеној ћредсћављања у свету.

Пийћање оћийћии или осћйајћии је деценијама акћуелно у Србији и друћим крајевима бивше Јућославије и, нажалосћии, ћоћаћа људе свих ћрофила, вере, ћрофесија и узрасћиа. Оћийћии из оћйацбине или у њој осћйајћии дилема је која мучи мноће, а донетћии одлуку о наћушићйању земље је ћеже нећо из ње оћийћии. На ћийћйање шћиа је боље, не ћосћйоји универзални одћовор.

У трећој књизи нема митова, али има нових видика, односно погледа на професионалну оријентацију као разлог за одлазак, док су сећања на страдања и патњу донекле пригушена, али не и потиснута. Период у ком су се аутори одазивали на позив за учешће у пројекту обележен је пандемијом вируса корона, што значи да смо се ухватили у коштац с временом, а у једном периоду нужно и у коштац са слободним временом. Пандемија је сваког од нас навела на интроспекцију, преиспитивање и самоиспитивање, али и постављање не ствари, већ људи на своје место. Сви смо увидели који су нам приоритети, али и ко су нам пријатељи. Признали смо и показали шта нам је и зашто важно.

Чувари духа и хероји нашег доба

Српство је Милани Бижић важно зато што је кључ њеног идентитета. Мим је трећа генерација Срба у Америци, са снажном љубављу за све ствари српске, коју преноси даље онако како је њој самој пренета:

„Моје баке и деке и неколико ујака радили су у челичани *Jones and Laughlin*, само неколико улица од својих кућа. Управо је та заједница Срба одржала у животу љубав према свом српском наслеђу.”

Кроз сваку реч ове америчке Српкиње провејава николајевско учење о томе какав Србин треба да буде. Шест векова од Косовског боја обележила је на Газиместану: „Водила сам нашу групу песмом *Ускликнимо*. Касније сам схватила да ми је тај пут на Косово био једна од најзубудљивијих догађаја у животу, један од најсрећнијих.”

Свођење живота на суштину и на неопходно процес је који је свако од нас прошао почев од зиме 2020. године. У ово време прошле године сви смо са ближњима разговарали о најсрећнијим тренуцима и са својих прозора поздрављали аплаузом медицинске раднике. Некима њих смо тада упутили и последњи аплауз, посвећен њима лично, њиховом

Зашто смо отишли

знању, труду и бризи за човека и његово здравље. Неки од њих, који су спасили животе стотина и стотина хиљада људи што директно, што својим стручним радовима, изумима и целокупним прегалаштвом, и сами су жртве пошаста. Аплауз за њих никада неће утихнути.

Човек који је живот посветио животу, „мој херој међу нашим савременицима: др **Радан Џодић** из села Плешин, са Голије”, жртва је вируса који покушава да покори свет. У овом зборнику о њему пише Драгослав Бокан, а аплауз свих породица чије су баке, мајке, сестре, кћери... спасене руком или методом др Џодића, светског стручњака за рак дојке, и сада траје.

Знањем до сазнања

Породица је исходиште духа, који може завладати светом кроз изум, попут знаменитог Ђуковог претварача, који је променио енергетику и бацио нова, величанствена светла на Теслину дисциплину. Изумитељ овог претварача, дугогодишњи професор на Калтеку, коме су студенти приредили Теслин перформанс, **Слободан Ђук**, лауреат бројних америчких и међународних награда, каже: „Моја најдража животна награда су моја деца. Све моје проналаске превазилазе моје три највеће награде, које зовем Нобеловим наградама: три златне кћери.”

Колико српских кћери и синова у Србији и српским крајевима на простору бивше Југославије данас може да се посвети стицању знања као, својевремено, др Ђук и постоји ли свест о томе да треба бити захвалан онима који су омогућили ондашњи начин школовања, једно је од питања на које у овом зборнику одговара др **Александар Кавчић**:

„У 2020. години сам сматрао да је дошло и право време да вратим *свој дуи* Србији. Грађани Србије нису учили уместо мене, али су својим порезом плаћеним држави допринели да ја у Југославији стекнем могућност да се бесплатно

образујем и да далеко догурам са таквим образовањем. Ред је да то на неки начин вратим, то је, просто, моја потреба.”

Оно што је у доброј мери натерало већину високообразованих људи да оду из земље је сигурно жеља за бољим условима рада, школовање на престижним и/или светски признатим факултетима, већим могућностима и напредовању у каријери. А то све може да се постигне радом, без уригирања са стране, о чему сведочи и др Кавчић:

„Распрострањена је заблуда да се до Харварда може доћи само ако сте богати. Не долази се до Харварда новцем, већ знањем, и нема везе да ли сте из Србије, Кине или Америке. Пријем на овај елитни универзитет не зависи од имовинског стања студента или његових родитеља. За сваког студента који успе да упише студије, основне студије, не постдипломске, на Харварду, сâм универзитет нађе начин да му се плати школарина уколико његови родитељи немају средстава.”

Професор Кавчић је један од *отишних* који верује у повратак: „Одувек сам знао да ћу отићи, али и да ћу се враћати. Да бих био то што данас јесам, морао сам да одем. Зато што сам то што данас јесам, могу да помогнем и другима, у мом случају то су сви основци у Србији. образовање и наука су цео живот мој посао, али и моја велика страст. Бесплатни уџбеници за све основце у Србији годинама су велика жеља, коју сам успео и да остварим. Али прво сам морао да одем у потрагу за знањем.”

Када је др Слободан Ђук отишао из домовине, знање је и у њој било на цени; када је др Александар Кавчић отишао из отаџбине, трагало се за местом на коме ће се стећи вештине у примени знања; када је др Раденка Марић напустила завичај, знање је лагано постајало одлика и врлина, али је све више недостајала вештина. Времена су се мењала и дошли смо до тренутка када смо признали да је *напољу* боље јер се наука и добри студенти у отаџбини недовољно цене. *У медијима се не пише много о научним достигнућима, открићима или усјешним људима.*

Зашто смо отишли

Док у Америци иноватори и научници зарађују огроман новац и оснивају своје фирме, у отаџбини је то простио незамисливо. Тамо научници нису уважени од друштва иако да ни народ ни младе генерације не виде никакву добробит од науке. Осим тога, научници су веома мало плаћени, не постоје производња, економски расип, стварање нових компанија, а треба знаћи да наука отвара многа врата и да је јако важно да људи у отаџбини то разумеју.

Др Марић је компетентна да упореди однос према науци у различитим земљама:

„У Јапану је фокус на перфекцији и грешке се не толеришу. У Америци је фокус на иновацији, профиту, и да се технологија што пре развије и прода. У Канади је акценат на сарадњи са индустријом и како да цела економија бенефицира од иновација. У Америци, као професор сте све: и предавач, и научник и иноватор.”

Др Марић је професорка и потпредседница Одбора за научна истраживања на Универзитету Конектикат, а њен највећи ослонац у животу су њена родбина и пријатељи. Она каже да често од наших људи чује „да им *дјеца стигу*рају да се не би знојила, али моје искуство говори да за сваки успјех морате да се знојите.” Сматра да деца треба да се образују, да верују да је знање богатство и да се само знањем може направити богатство. Наука не може да достигне високи ниво ако не постоје средства за опрему јер данас технологија напредују астрономским брзинама. Циљ јој је да омогући нашим студентима да дођу на размену, да што више науче и врате се у отаџбину, чиме би помогли својој земљи.

Неки који оду сматрају да је оно што им недостаје заправо протраћено време које не може да се врати, а не отаџбина. Њу су доживљавали као дом само зато што су у њој живели људи који су је чинили. Поред безусловне љубави породице која их је задржавала у том дому да га не напусте, била је и вера у боље сутра. Без младих који су ту веру изгубили каква будућност чека Србију?

Све стране медаље

Млади у Србији данас с неверицом слушају о годинама када смо сви били мултимилionери. Нестварно им делује чињеница да су радње биле празне, да су контејнери били празни и да се за литру млека стајало у ред у два иза поноћи. Не памте време без банкомата на сваких десетак метара нити знају шта је ембарго колач.

Креативност српског народа огледа се и у кухињи, а како не би пред сликарским платном, глином, каменом, дрветом. Извајати нову стварност, насликати траг душе после слома свега што је чинило живот и давало му смисао, наставити даље, гледати свет очима које спознају суштину човечијег живота и не одустати, некада је, на жалост, значило отићи из отаџбине. Уметница која ствара нове светове, а коју свет није променио је **Лили Оташевић**, која даје најупечатљивију слику времена за које млади не верују да је постојало:

– Пази, ево је још једна, сјаћеш на њу, а ову немамо! – рече Драјан и саже се да љодиине изјужвану новчаницу са земље.

– Ова дефинијивно има највише нула до сада, да ли овај број уојишће љостјоји и како се изјовара? – уишћала сам, заљедајући комад љаиира са бројем љети и нечим шћо се чинило као бесконачан низ овалних љерлица. Само љо нису биле љерле, већ низ од једанаест љ нула.

– Сад смо мулћимилијардери! – Драјан је љокушавао све да окрене на шалу.

Није шала отићи чак и када то силно желите. Међу онима који су желели да оду било је и научника који су свесни чињенице да за њихова истраживања Србија нема ресурсе, а ни средства. Гостујући на Јавном сервису у једној од најгледанијих емисија РТС-а поводом међународног успеха на пољу биоинжењеринга, о коме ће се у наредном периоду тек говорити, др **Ненад Бурсаћ** је предочио ову истину најширем аудиторијуму. У ауторском тексту у овом зборнику говори нешто слично:

Зашто смо отишли

„Наука је данас изузетно напредовала, али и постала веома зависна од финансијске подршке. Већина научника троши велики део своје енергије у сталним надметањима не би ли обезбедила финансијску подршку државе или компанија и приватних лица. Без обзира на то колико су идеје добре, ако се не обезбеде средства за истраживање, оне се никада неће остварити.”

Слика из веристичке, документаристичке и хиперемотивне приче Л. Оташевић и констатација др Бурсаћа су две стране новчића. О новчићима на начин својствен великом делу млађих исељеника говори и **Јанко Јеринић**:

„Тада сам размишљао о патриотизму, о коме се много говорило тих година и о коме су најчешће трубили, како је говорио Семјуел Џонсон, различити ниткови, јалови српски политичари и криминалци испод страначких застава. Помислио сам како нема патриотскијег чина у 21. веку у држави Србији него доводити чист новац, из месеца у месец, из године у годину, запослити младе, паметне људе, којих код нас има на претек, производити технологију. Новац и људи остају у Србији, а у свет одлази глас о достигнућима тима у некој земљи скоро па Трећег света.”

Миломир Стојановић не сматра да је његова отаџбина земља Трећег света. У иностранству је остао због грађанског рата у завичају, и све време се бави очувањем баштине, доприносећи да стари писани споменици буду доступни светској културној јавности. Његов животни кредо је сасвим другачији од Јеринићевог, али се у једном слажу:

„Према мојим увидима, 70 одсто Срба жели да се врати у отаџбину, али ће, нажалост, број повратника, бар из Канаде и Америке, бити веома мали. Дobar разлог за то је и неријешено питање повратника – мислим првенствено на оне који би желели да инвестирају у Српске земље. Јер ако би се створили повољнији услови за повратнике – или бар да се изједначе са страним инвеститорима – онда сигурно не

би били потребни никакви кредити, али то, изглед,а некеме не одговара. Не некеме, него ниједној власти до сада.”

Опште је познато да је сваки Србин бољи селектор од селектора, као и то да ће сваки у неком тренутку за нешто у свом или туђем животу окривити власт. Да ли је нека старија или нека стара власт и колико крива, тема је којом се сви Срби баве као да им је то професија. Има, међутим, и оних који ће свој став према ситуацији у којој се налазе исказати бунтом неусмереним на носиоце система, већ на систем, налазећи довољно разлога за амнестирање сопствених поступака и истичући онај главни, а то је младост. Један од тих младих побуњеника, који не пристају на устаљене обрасце и конвенције, јесте и **Ана Србу**:

„У граду у ком је време стало, предвидива, деценијама стварана рутина и унапред одређен летаргичан животни круг, ето, баш ту, рађају се деца новог доба, која не припадају старим режимима и идеологијама: деца будућности, а не прошлости. Неко их назива бунтовницима, ја их зовем визионарима. Ја сам била једно такво неподношљиво дете са милион питања, она гласна што није поштовала ауторитет.”

Када је ауторитет саткан од тројства које чине лепота, идентитет и завет, најбоље га илуструје, презентује уметник коме знање допушта да лепоту, идентитет и завет обликује, негује и представља свету. **Нада Мартиновић** је захваљујући управо знању и вештини, заједно са својим сународницама, амбасадор уметности и целокупне културе свога народа:

„Припала ми је част да од 2018. као диригент наставим двадесетпетогодишњу традицију Мушког хора *Косово*. Мушки хор *Косово* је јединствен на овим просторима јер окупља певаче не само из Кливлнеда и околине, већ и из суседних држава. Наши чланови хора путују на пробе из Детроита, Чикага па чак и из Канаде! Толику пажњу међу члановима једног ансамбла, као и љубав према нашој традиционалној и духовној музици нисам до сада имала

Зашто смо отишли

прилике нигде да сретнем. ... Поред рада са певачким ансамблима, трудила сам се да, где год и кад код могу, представим Србију на многобројним локалним и међународним манифестацијама. Тако су српска народна ношња, коло и песма постали саставни део кливлендске интернационалне сцене.”

Између јаве и сна

„Међу Русима сам био Енглец, а међу Енглецима сам се осећао као Рус. Нешто између.” Лингвиста са особитим приповедачким даром, др **Дејан Ивковић**, могао би овај исказ да посуди сваком човеку јер је свако од нас у неком периоду живота „ни Рус ни Енглец”, а понекад оба; а посебно би могао да позајми имигранту који се тек обрео у новој средини, комуницира са својим земљацима, људима из „старе домовине” желећи да се што пре интегрише и повеже са људима у новој. Са друге стране, има имиграната који се уопште не повезују са својом матичном заједницом, али они су ретки. И једни и други се, међутим, пресабирају и преиспитују, а за тај процес др Ивковић такође има илустративну реченицу:

„Да могу да се вратим тридесетак година уназад, сину бих највероватније дао име Милан.”

Човек не може време да врати, али може да се врати. Хоће ли и када, посебна је тема. Ако не може да промени одлуку, може сан, што је учинила **Сњежана Адамовић**:

„У мом родном крају смо били кажњени за вријеме комунизма, тешко се живјело и људи су одлазили у Њемачку у потрази за бољим животом. Ја сам имала тетку у Канади и одлучила сам пробати нови свијет и потражити *канадски сан*, који се претворио у *амерички сан*.”

С. Адамовић је, међутим, у сред Америке остварила и *српски сан*:

„Некако се све што желиш у животу на крају и оствари, само треба да истински то желиш. Ја своје жеље остварујем

отварањем српске школе при нашој цркви Свети Стеван Дечански и подучавајући нашу дјецу српском на српском.”

Српским на српском није лако говорити у сфери информационах технологија нигде, али **Александру Мاستиловићу** и то успева. Овај млади човек живи и ради „у региону”, односно у Србији и Босни и Херцеговини, често држећи предавања и у осталим државама насталим из СФРЈ. Још један глас новог разума, новог доба, нових генерација, али и он каже:

„И сâм сам себи давно поставио питање гдје је право мјесто да се изгради дом. Од тог тренутка, мада тога ни сâм нисам био свјестан, почиње животна авантура трагања не за мјестом него за емоцијом која симболизује дом – свијет постаје мален и доступан, а само наш лични став и способности дефинишу коначну границу до које можемо стићи.”

Ђуро Лубарда је одавно преко границе. Не оне која дели државу од државе, закон од закона, званични језик од званичног језика, већ границе унутар себе и изнад себе и стога и свој и наш свет, односно цивилизацију којој припадамо и културу коју баштинимо и стварамо, посматра феноменолошки, дијагностификујући не бол, већ болест епохе којој припадамо:

„Све је то дио не само личне, већ и колективне историје, којим се исказују дух времена, стања и дилеме у којима смо се налазили, кроз која смо пролазили и како су се, уопште, у тим временима валоризовале вриједности, које су нам доносиле нова сазнања, срећу, осјећај потпуности, а чије одсуство и негирање данас води ка све већој отуђености, удаљености и самоћи. То поништавање високих стваралачких, естетских и етичких принципа, људских принципа, којима се свијет руководио хиљадама година, заводи нас у беспуће само тиме што смо, без размишљања, прихватили, по сваку цијену, оно *авангардно* или оно комерцијално, естрадно чудо (*џурбо*), које покреће новац и коме све тежи.”

Зашто смо отишли

„У временима у којима смо живели, на просторима на којима смо живели, млади и амбициозни људи готово да нису имали могућност избора. Пред нама је била неизвесна и, очигледно, веома лимитирана будућност. За образоване, талентоване и предузимљиве људе прихватање било каквих лимита по правилу је равно крају пре самог почетка. Као млади људи неспутаваних визија, пуни презира према лимитима било какве врсте – супруг и ја смо се ћутке, једногласно, определили за будућност.”

Овако Драгана Живић Илић локализује дух времена и конкретизује проблем: то су ограничена будућност и границе као такве. Будућност неодређена и неомеђена тренутком, стварношћу на сопственом тлу, мења се будућношћу која се гради на неком другом тлу, што отвара питања нових лимита и лимитираности и неизбежног суочавања са собом, које пратимо кроз Драганино стваралаштво, на радост српског језика и српске књижевности. У новом окружењу, откривши песника у себи, Д. Живић Илић наставља своју педагошку мисију, оплемењену ауторским, инвентивним приступом како професији, тако и култури уопште.

Љубиша Влатковић, експедитиван, оригиналан, савестан и одговоран, такође оплемењује професију, а самим тим и окружење. Док украшава свет, чувајући људски дах и људски дух, причајући своју, предочава нам историју сваког човека кога је сила отерала са кућног прага. Он није утемељен, он је убокoren у српску традицију, у сваком тренутку потпуно свестан српске прошлости и српске садашњости. Човек с мисијом каква одликује и Милану Бижић, узор-личност српског расејања, Влатковић са заносом приповеда никада не губећи везу са тлом. Прилагодљив и прилагођен, успешан, срећан, остварен на свим пољима, он на крају поручује:

„Написах ову причу са надом да ћу у сунчаном Требињу проводити пензионерске дане и држати предавања на тему зашто не треба напуштати своју земљу.”

Треба ли је напустити, ако је то једини начин да се досегне хармонија? Да ли је једини или један од начина? На ова питања одговара **Иван Јовановић**, уметник који усаглашава звуке, подсећајући на још једног уметника звука који често одлази, али се увек врати:

„У Нишу сам једном приликом, са непуних 10 година, имао прилику да присуствујем концерту исто тако веома младог Стефана Миленковића. Још увек се сећам те комбинације смирености и енергије, која ме држала данима после тог концерта.”

И. Јовановић је у детињству слушао и И. Погорелића, још једног уметника звука који је одлазио и враћао се. Путовање ради усавршавања или представљања своје уметности и вештине, међутим, често за исходиште има проналазак неке друге мирне луке, која није у завичају. Уметник ствара тамо где су најбољи услови за његов пун израз, пун допринос креацији и реализацији. Он живи тамо где постиже хармонију између опште и личне свакодневице, тамо где су живот и уметност у хармонији, где се будан не сања, него се живи сан.

„Сећам се да сам, као шеснаестогодишњак и велики сањар, још у време бивше Југославије размишљао о могућностима да своје идеје и спортске претнезије остварим на Западу. Нисам превише размишљао о Европи, али ме је нешто вукло према Северној Америци, и то ни данас не могу да објасним. Можда је то био утицај култних филмова или мистериозне машинерије маркетинга, али ја сам још тада рекао свом оцу: *Таиша, ја ћу једној дана оићићи у Америку.*”

У окружењу коме је тежио откривши да свој најпунији израз може дати само ако је оно што поручује дубоко повезано са оним што га, као човека одређеног порекла, исходишта, заједнице, на крају крајева и национа, другима чини препознатљивим, **Немања Јевремовић** је постао ажурни носилац енергетске и енергијске мисије.

Зашто смо отишли

Мисија Неде Лакетић Соћ је буђење лепог у човеку и очување лепоте. Прецепција с промишљањем, промишљање о перципираном, потпуно ангажовање и естетских и когнитивних страна бића неопходни су за разумевање њене уметности. Неда је уметница чији је успон енциклопедијско-филмски инспиративан, она и делом и речју враћа лепоту на своје место. После оног што ју је изместило из амбијента, преместило гнездо на неки други кров, она, смиреним пределима усхићено путујући, из сна прелази у јаву:

„Путујем бродом поред мноштва острва у нашем лијепом Јадранском мору. Гледам у широко плаво небо док ме топли маестрал милује по лицу. Домаћи галебови круже изнад древних лука препуних бродова и чамаца који лагано плешу на води док ужурбани људи носе цекере морских плодова са оближњих рибљих пијаца.”

Своји на своме

Када је у Србији, на Витковачком пољу, пре пар лета пронађена неолитска фигурина коју су назвали Вита, то је одјекнуло планетом. Живнула су сва српска срца, а верујем да је највећу радост осетио **Борислав Живковић** пошто је доказ о цивилизацији и култури на српском простору открила Сања Црнобрња Красић, рођена у његовом Воћину.

Славонски громко и одлучно, а ипак нежно и дрхтаво, Б. Живковић се сећа воћинских шума и истиче „дужност да пре свега својим синовима Николи и Марку саградим чврст темељ на коме ће градити своју будућност, будућност у којој ће их славска свећа на столу опомињати да никада не смеју да забораве. Да не смеју да забораве на своје порекло, свој језик, историју, веру, културу, да не смеју да забораве на *закључане ђрбове* наших предака.”

Поносан на своје порекло, своју традицију и свој род, Борислав дубоко разуме и људе који су поноснији на своје дело, позицију у друштву и стечену моћ, људе који су ка-

дри да о себи говоре као што други говоре о њима. **Добрила Гајић Глишић** сме да призна и оно о чему се не говори, сме да напише и објави оно о чему се ћути и уме да се носи са последицама своје храбрости, као што уме да живи са болом и славом које ту храброст прате. Она има дар, вештину и способност да о свом животу и раду говори непосредно и живописно, као што говори о другима у својим делима и журналистичким остварењима:

„Данас имам преко 40 објављених својих књига, преко 50 написаних и приређених за друге, и преко 3.000 слика на свим континентима. Имам их око 300 у свом стану – углавном уља на платну и иконе. Обишла сам многе земље, упознала древне старе цивилизације и поносно тврдим да ми имамо само оно што другом дамо. Све што сам зарадила поделила сам другима. Дајући мислим на своје којих више нема, мислим да свима више треба него мени. Увек могу да зарадим како се окренем, увек да дам ако ништа друго, онда осмех, загрљај, добар савет. Да, срећна сам и богата у срцу и тиме се поносим. Иза мене остају моја дела док ја уживам у сваком трену.”

Проницљива, смирена, тактична, умерена, трезвена, вискспрена и вешта **Ирина Ивић Ђорђевић** овом зборнику доприноси персонализовањем студиозног студијски утврђеног пута досељеника, новог суседа, колеге, грађанина, не прескочивши нити једну ставку, односно обележје, одлику, контекст, консеквенцу. Тежећи устаљености, уједначеном ритму који је и први знак да смо се одомаћили и да постајемо свој на своме, Ирина аналитичко-синтетички дар читаоцима почиње „од тренутка када се одлучите да се преселите у иностранство”:

„Ваш живот се претвара у снажну мешавину емоција, учења, импровизације, суочавања са неочекиваним... Сва ваша чула се изоштре и на неко време реч *рушина* се уклања из вашег речника да бисте направили простор за стално растућу адреналинску вожњу. Нова места, нове навике,

Зашто смо отишли

нови изазови, нови људи. Ако започнете изнова, требало би да се престравите, али то необично изазива зависност.”

На крају путовања кроз које нас води И. Ивић Ђорђевић чека нас наше *ја*, које је увек део неког *ми*, сада новог, преображеног, преоденутог. Некада то преодевање нашег *ми* доводи до изразите, јасне свести о исходишту и прочишћава слику о сопству и исходишној групи, колективу, национу, пуким отресањем медијских наслага и наталожених предрада. Тек тада понос на фигурина Виту, која је Живана, Живка, Жива, бива чист понос:

„Зато Србине/Српкињо, ти одлучи где ћеш живети.

Дозволивши ти да привириш у део мог живота, омогућих ти да мало боље и дубље размислиш о себи. Не само где ћеш да живиш, него каква ћеш особа бити, какав наследник својих предака.”

На претке, нескривено поменувши име народа коме припада, подсећа **Владимир Сорак** управо због ове свести, која се темељи на знању и рационалном сагледавању чињеница. Стога је он онај глас који сме да се подигне и каже:

„У данашње време национална припадност се у очима многих сматра превазиђеном под матрицом *сви смо исти*, *бићно је да си човек*. То је веома погрешан приступ. Управо знајући ко смо, и постајемо добри људи. Што више спознамо и применимо квалитете својих предака, бићемо бољи ма где били, ма којим послом се бавили.”

Да ли је реч о мајрици или о обрасцу који је њодесан за одређене њијове личности?

Одговор на ово њијвање ваља њрејусијији онима који се баве њијолојијом одсељеника, с најоменом да је сваком добро у својој кожи, односно да је свако свој на своме ако се њихово окружење уклаја у њихов њојлед на свети и ако су живиј ускладили са својим сјајавовима и идеалима.

Није сјорно да је некоме циљ да њосијане део светија у који је дошао или, њростио, ѡрађанин светија без икаквој ѡредзнака, верујући да ће ѡако одсјранији мојућности да ѡа снају

невоље какве су сналазиле њријаднике њејовој исходиној народа. Са друје сїрране, несїорно је да има људи којима су узори уїраво њојединци из исходиној народа, кроз чије ће њримере саїледатїи начине на који се невоље моїу ако не избећи, а оно брзо и мање болно њребродитїи.

О овоме стога и пише В. Сорак:

„Сви ти српски великани су били обични људи, као ти и ја. Многи су живели теже него ми сада. Видите шта су поставили: светитељи, државници, војсковође, научници, нобеловци итд. Сваки од њих је то успео великим делом зато што је знао ко је и шта је. Будимо бар малим делом успешни као наши преци. Будимо што јесмо – Срби.”

„Никада ми није био проблем да волим своју земљу, али сам тако дубоко била разочарана у систем и безакоње, које је бацало на колена и много јаче од мене.”

Ово су речи **Тамаре Добранић**, виртуозне харфисткиње која је својевремено била стипендиста Републике Србије „за усавршавање у иностранству под условом да се након тога вратим и радим две године у својој земљи”. Њена сећања су више него препознатљива, односно, у њима се могу препознати многи од нас:

„Мој отац, на пример, који остаје без посла након што се фирма затворила, одлази и почиње нов посао код приватника, који након неколико месеци престаје да исплаћује своје запослене. Овај случај је и даље на суду, ево већ ће деценија. За Србију ће по свој прилици, ако се нешто не промени, врло брзо људи говорити: *Правда је сїора али НЕдосїижна.*”

Склонивши се од српских неправди, Т. Добранић их не заборавља, као што не заборавља ни мирис липе у сокаку своје баке. Осетивши мирис липе у свом новом, америчком сокаку, препознала је тренутак када је, ослобођена неправди система од ког се склонила, ту где јесте и одакле се јавља постала свој на своме.

Зашто смо отишли

„Како то често бива, човек буквално треба да буде измештен из средине у којој је некада живео, да изађе из себе, па схвати да је свуда дошљак и да је од свих торби које је са собом на пут понео најтежа она – свога себе.”

Наташа Динић сматра да бити свој на своме не подразумева нужно тло, односно земно, земаљско утемељење и везивање за сокак, двориште, травњак, степениште, одаје и кров, али промену, физичко измештање сматра корисном, односно душекорисном стога што може да доведе до самоспознаје и спознаје:

„Долазим из земље сете, где мисао тражи и бежи јер не зна да собом Истину не може ни чути ни срести.

Долазим из земље тајни, где је све испуњено једним знаком – у којој се и срцем и молитвом чезне.

Долазим из земље дошљака, у којој и неверник верује да ће му тамо негде бити боље.

Ја долазим из земље у којој Растко поста Сава – да и ми постанемо домаћини у вечности.”

Дом је тамо где је срце

Пре него што почне да размишља о вечности, међутим, човек размишља о садашњости и непосредној будућности. Увидевши да не могу да промене околности, многи промене окружење.

Многи људи мисле да је преселити се у иностранство храбро. Међутим, сви знамо да се на храбрости заснива око 10% одлука које мењају живот. Све остало је да то што желите, желите свим срцем.

Оног тренутка када сте одлучили да скочите, нисте више ни кукавице ни херој – шта год да дође, морате да решите. И то је тајна сваког имигранта. Кренете на пут и, ако не водите рачуна куда идете, не зна се где би ноге могле да вас однесу. Одрекнете се удобности, макар се и не звала тако, и учините да како-тако функционише хиљадама километара од

куће. Осећате да сте способни за било шта, а и да није тако, немате другу опцију него да се борите са вртлогом у који сте упали када сте крочили кроз обећана *враћа раја*!

Живот у иностранству није нимало лак. Морате да прођете кроз многе фазе прилагођавања да бисте могли лакше да дишете. Када се сретнете са другом културом и другачијим друштвом, ваш појам нормалности се распада. Морате брзо да научите да постоје и другачији начини понашања од ваших и усвојити их иако никада нисте мислили да ћете бити у стању да их прихватите. Грубе речи, добацавања, брецања на службенике, гурања у аутобус, уласци преко реда, непрописна паркирања, нељубазност, исмејавање итд. нису дозвољени, штавише, кажњавају се. Врло брзо преко новчаника будете утерани у ред.

Период прилагођавања је, осим што је скуп, и најболнији за имигранта. Осећате се као *body guard*: сва чула су вам нон-стоп напета и константно водите рачуна о томе да вам нешто важно не промакне.

Живот који сте пре одласка живели постаје слика у ретровизору аутомобила. Иза вас остаје већ виђено и све се креће полако. Испред вас се нови живот креће пуном брзином путевима које тек треба да упознате.

Слушате песме из завичаја. Обузима вас носталгија. Враћате поглед у ретровизор. Сlike нестају у магли суза. Немате куд, него пуном брзином напред.

Живот вас шиба, крварите, нема ко да помогне. Сви су у ретровизору.

Тек, једног дана се пробудите и видите да сте добили ожилке. Ране су зарасле. Живи сте. Променили сте се.

Од тренутка када свој живот стиснете у кофере, оно што сте мислили да је *дом* више не постоји. Питаћете се да ли ће доћи дан када ћете се поново негде осећати као код куће. А шта је кућа? Схватите да су кућа успомене, гомила фотографија, цртица на довратку која мери висину вашег

Зашто смо отишли

детета, слике на зиду, сви они позиви на даљину са породицом и пријатељима, безброј ситница које сте понели да вас подсећају на дом.

А где је дом?

Дом је тамо где је срце, а срцем сте увек у отаџбини, ма где отишли.

О отаџбини се стално распитује, слушају се вести, упија се матерњи језик, у глави се преврћу слике из прошлости по ко зна који пут – само да се не забораве. Кажу да је носталгија привилегија малих народа. Носталгија је као болест која вас кињи и мучи, али, у исто време, без те бољке не можете да живите. Да бисте се излечили морали би да вам ишчупају срце. За оне који желе, постоји један начин да је победите. Да најпре заборавите језик, потом слике завичаја и, на крају, људе које сте тамо оставили. Да сасвим прихватите нове околности, нове односе, нови језик, на коме ћете коначно почети да мислите уместо да све преводите са свог језика или на свој језик. Мора ли тако?

Морају ли млади људи да одлазе из Србије? Њихов одлазак поприма размере егзодуса. Не би се рекло да беже из земље толико због посла и стандарда живота колико из осећања да не желе да своје најбоље године протраће у атмосфери која одише тоталитаризмом. Да ли је тако и зашто је тако, друга је тема, којом ће се бавити ти млади људи у наредном зборнику *Зашто смо отишли* заједно са онима који су остали. Путници са картом у једном правцу, као некада ја због надоласећег рата, верују да нигде не може да буде горе него у рођеној земљи. Али, говорећи из искуства тродеценијског имигранта, питам их шта ће бити када се тихо, без најаве појави она стара, никад пребољена, бољка – носталгија. Одговор на ово питање мораће да пронађе свако од њих појединачно. А јесам ли ја пронашла одговор?

Када кажем отаџбина, мислим на зелене орахе и јабуке попадале по трави, на бескрајне винограде, на шљивике, на

Гордана Петковић Лаковић

морска лета и планинске зиме, на равнице, реке и језера. Мислим на тробојку и православни крст, на славе, на вековне манастире и цркве, на Косово славно, на жита и воћњаке, на све љубави и загрљаје, на мајку, оца, брата... На земљу у којој се саде и ничу најлепше воћке, али цветају и рађају негде далеко, тамо, у туђини. Када кажем отаџбина, мислим на све хероје и хероине, изгинуте или преживеле, на бескрајне гробове који рађају сами себе, на Светог Саву и Обилића, на... Мислим на отаџбину као што се мисли на мајку, на љубав, на непребол.

А ви?

Негде између

Тамо где сам
К'о да нисам

А где нисам
Ја бих да сам

Тамо волим
Све што желим

Овде волим
Ал не желим

Између јесам
Као да нисам

Између желим
Кога да волим

Питам се ко сам
Питам се што сам

И да ли јесам
Ил жива нисам!

Торонто, 18. март 2021.